

Historical And Modern Approach To Developing Hermeneutic Competence In The Educational Process

Tosheva Maftuna Utkirovna

Bukhara State University,
1st year doctoral student, Department of Pedagogy

Abstract

This article examines the application of hermeneutics - the doctrine of the interpretation of text and meaning - to the educational process, its historical roots, evolutionary stages and its place in modern pedagogical practice from a philosophical and pedagogical point of view. The hermeneutic concepts of great thinkers are analyzed in harmony with the philosophy of education, and the influence of such basic concepts as understanding, interpretation and dialogue on modern educational models is shown. The article shows that the approach to the educational process is aimed at forming a complex of knowledge, skills and competencies. The manifestation of the hermeneutic approach in the pedagogical consciousness as a generalized project of activity in a certain direction, and the practical possibilities of hermeneutic pedagogy in the conditions of modernization of the education system of Uzbekistan are also discussed.

Keywords: competence, hermeneutic competence, knowledge, activity, competence, ability, philosophy of education, pedagogical interpretation, understanding, modern education, meaning creation.

Annotasiya

Ushbu maqolada germeneytika — matn va ma'no talqini haqidagi ta'limotning ta'lim jarayoniga tatbiq etilishi, uning tarixiy ildizlari, evolyutsion bosqichlari va zamonaviy pedagogik amaliyotdagi o'rni falsafiy-pedagogik nuqtai nazardan tadqiq etilgan. buyuk mutafakkirlarning germeneytik konsepsiyalari ta'lim falsafasi bilan uyg'un tarzda tahlil qilinib, tushunish, talqin va dialog kabi asosiy tushunchalarning zamonaviy ta'lim modellariga ta'siri ko'rsatib berilgan. Maqolada ta'lim jarayoniga yondashuv bilim, ko'nikma va malakalar majmuasini shakllantirishga qaratilganligi ko'rsatilgan. Germaneytik yondashuv pedagog ongida qaysidir bir yo'nalishdagi faoliyatning umumlashgan loyihasi tarzida namoyon bo'lishi hamda O'zbekiston ta'lim tizimini modernizatsiya qilish sharoitida germeneytik pedagogikaning amaliy imkoniyatlari ham muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, germeneytik kompetentlik, bilim, faoliyat, malaka, qobiliyat, ta'lim falsafasi, pedagogik talqin, tushunish, zamonaviy ta'lim, ma'no yaratish.

Kirish. Ta'limni modernizatsiyalash sharoitida bo'lajak o'qituvchining kasbiy tayyorgarligiga qo'yiladigan talablarni oshirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'qituvchilarning kompetentsiyasini rivojlantirish muammosi bir qator pedagogik muammolarning asosiy turlaridan biriga aylanib bormoqda. Ilmiy manbalar tahlili (V.A.Adolf, V.V.Butkevich, Yu.V.Vardanyan, I.F.Isaev, N.E.Mazhar, A.I.Mishchenko, L.S.A.Slastenin, G.M.Xramova va boshqalar)dan ko'rinib turibdiki, shaxs kasbiy mahoratining asosi kompetentsiya hisoblanadi. 765

"Kompetentsiya (lot. Competere - izlanmoq, rioya qilmoq, yondashmoq) keng ma'noda har qanday sohada bilim, tajriba, xabardorlik, shuningdek, qonun, nizom, standart yoki qonun hujjatlarida belgilangan muayyan organ yoki mansabdor shaxsning vakolati sifatida talqin etiladi. Pedagogik adabiyotlarda tadqiqotchilar ko'pincha "kompetentlik" atamasiga murojaat qilib, uning mazmunini bilim, ko'nikma, tajriba, ulardan foydalanishga nazariy va amaliy tayyorgarlik ko'rish orqali belgilaydilar (V.S.Bezrukova, V.Landsher, L.M.Mitina, V.A.Slastenin, M.A.Choshanov,

V.M.Shepel). Kompetensiya (lot. Competentis- layoqatli) deganda, kompetentsiyaga ega bo'lish, ya'ni biror narsani hukm qilish imkonini beradigan bilim, tajriba yoki muayyan masalalarni hal qilishda vakolatlarga ega bo'lish tushuniladi."Ta'lim jarayonini chuqurroq tushunish va yangilash bo'yicha global miqyosdagi izlanishlar bugungi kunda insonparvar, muloqotga asoslangan va ma'no yaratuvchi pedagogika modellariga bo'lgan ehtiyojni keskin ko'rsatib berayotir. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab falsafiy hermenevtika — matn, hodisa va insoniy tajribani talqin qilish haqidagi ta'limot — ta'lim nazariyasida mustaqil metodologik yo'nalish sifatida tan olinmoqda. Hermenevtik pedagogika an'anaviy didaktikaning bilim uzatish modeliga muqobil sifatida o'quvchi va o'qituvchi o'rtasidagi tushunish jarayonini markazga qo'yadi.

Asosiy qism. O'zbekistonda ta'lim tizimini isloh qilish va modernizatsiya qilishga qaratilgan sa'y-harakatlar pedagogik jarayonning mohiyatini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Prezident Shavkat Mirziyoyev boshchiligidagi amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari — yangi avlod standartlari, tanqidiy va kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish, hamkorlikdagi ta'limni kengaytirish — hermenevtik yondashuvning milliy ta'lim tizimiga organik integratsiyasini dolzarb vazifaga aylantirmoqda. Hermenevtikaning ta'limdagi ilovasi ko'pincha amaliy aspektlardan ajralgan holda nazariy darajada qolib ketmoqda. Ushbu bo'shliqni to'ldirish — hermenevtik yondashuvning tarixiy evolyutsiyasini kuzatish, uning zamonaviy talqinlarini tizimlashtirish va pedagogik amaliyotdagi imkoniyatlarini ko'rsatish — mazkur maqolaning asosiy maqsadini tashkil etadi.

Hermenevtika yunoncha "hermeneuein" — tushuntirish, tarjima qilish, talqin etish so'zidan olingan bo'lib, uning kelib chiqishi

matn — xususan, ilohiy va falsafiy matnlar — talqini san'ati sifatida antik Yunonistonga borib taqaladi. Ilk bosqich (XVII–XVIII asrlar): Protestant ilohiyotida yuzaga kelgan muqaddas matnlar talqiniga doir qoidalar sistemasi sifatida hermenevtika J. K. Dannhauer tomonidan 1654 yilda atama sifatida ishlatildi. Bu davrda hermenevtika asosan diniy va huquqiy matnlarni sharhlash metodologiyasi sifatida rivojlandi. Friedrich Schleiermacher (1768–1834) ning "umumiy hermenevtika" konsepsiyasi bu sohadagi birinchi metodologik inqilob hisoblanadi. U hermenevtikani muayyan matnlar talqinidan universal tushunish nazariyasiga aylantirdi. Schleiermacher fikricha, tushunish ikki yo'nalishli jarayondir: grammatik (tilni tushunish) va psixologik (muallif niyatini tushunish). Uning "hermenevtik doira" tushunchasi — bo'laklar yaxlitni, yaxlit esa bo'laklarni tushunish uchun zarur degan dialektik g'oya — pedagogik jarayonning strukturasini ifodalashda hali ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Wilhelm Dilthey (1833–1911) hermenevtikani tabiat fanlari metodologiyasidan mustaqil ravishda gumanitar fanlar (Geisteswissenschaften) ning metodologik asosi sifatida belgiladi. Uning "hayot ifodalari" (Lebensäusserungen) konsepsiyasi insoniy tajribani tushunish jarayonida tarixiy kontekstning hal qiluvchi rolini ta'kidlaydi. Dilthey uchun tushunish (Verstehen) shunchaki aqliy operatsiya emas, balki hayotiy tajribani qayta boshdan kechirish (Nacherleben) jarayonidir. Bu yondashuv ta'limda o'quvchining shaxsiy hayotiy tajribasini bilim bilan bog'lashning zarurligini asoslaydi.

Martin Heidegger (1889–1976) hermenevtikani epistemologiyadan ontologiyaga ko'chirdi. "Mavjudlik va vaqt" (1927) asarida u tushunishni insonning dunyoda bo'lishining asosiy tarzlaridan biri sifatida ta'riflaydi. Heidegger uchun

tushunish bilim olish usuli emas, balki insoniy mavjudlikning strukturasi tashkil etuvchi hodisadir. Bu ontologik burilish ta'lim falsafasida ham chuqur iz qoldirdi: o'quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki dunyoni faol talqin qiluvchi sub'ekt sifatida tushunila boshladi.

Hans-Georg Gadamer (1900–2002) ning "Haqiqat va metod" (Wahrheit und Methode, 1960) asari pedagogik hermenevtikaning eng muhim nazariy asosini yaratdi. Gadamerning asosiy konsepsiyalari ta'lim jarayoniga quyidagicha tatbiq etiladi:

Gorizontlar (Horizontverschmelzung): Gadamer fikricha, tushunish jarayonida talqin qiluvchi va talqin qilinayotgan o'rtasida ikki gorizontning — har birining tarixi, madaniyati va tajribasining — uyg'unlashuvi sodir bo'ladi. Ta'limda bu printsip o'quvchi va o'qituvchining o'zaro boyitilishi sifatida namoyon bo'ladi. O'quvchi oldindan mavjud bo'lgan tushunish gorizontini kengaytiradi, o'qituvchi esa o'z gorizontini o'quvchi nuqtai nazari bilan boyitadi.

Oldindan tushunish (Vorurteil / Vorverständnis): Gadamer oldindan shakllangan fikrlarni (Vorurteile) salbiy hodisa emas, balki yangi tushunishning shartsharti deb bildi. Pedagogik kontekstda bu o'quvchining mavjud bilimlari va tajribalarini yangi materiallarni o'zlashtirishda faol resurs sifatida ko'rish demakdir.

Gadamerning dialog nazariyasi ta'limda Sokratik muloqot an'anasining nazariy yangilanishini tashkil etadi. Haqiqiy dialog tomonlardan birining manfaatdorligini emas, balki ikkala tomonning umumiy mavzu atrofida ochiq savol-javobga kirishishini taqozo etadi. Gadamer fikricha, savol haqiqiy dialogning markazi bo'lib, yaxshi savol berish o'zi javob topishdan muhimroqdir.

Paul Ricoeur (1913–2005) hermenevtikani narrativ tushunish bilan bog'ladi. Uning

"Vaqt va Hikoya" (Temps et Récit, 1983–1985) uchlik asarida hikoya qilish insoniy tajribani tushunishning asosiy vositasi sifatida taqdim etiladi. Ricoeur uchun ta'lim jarayoni o'quvchining o'z hayotiy narrativini qurishiga ko'maklashish jarayonidir. Hikoya qilish — narration — bilimning ma'no kasb etishida muhim rol o'ynaydigan hermenevtik vositadir.

Ricoeurning "uch mimezis" nazariyasi — prefigurative, configurative va refigurative bosqichlar — ta'lim jarayonini ham uch darajada tushunishga imkon beradi: o'quvchining mavjud dunyosini anglashi, yangi matn yoki bilim bilan uchrashishi va ushbu bilan o'z dunyosini qayta anglashi. Bu model an'anaviy "kirish-jarayon-chiqish" didaktik modelini hermenevtik jihatdan boyitadi.

XXI asrda hermenevtik yondashuv bir qator innovatsion pedagogik modellar bilan sintezlashmoqda:

Dialogik ta'lim (M. Bakhtin–Gadamer sintezi): Mixail Baxtinning "poliyfoniya" va "dialogizm" konsepsiyasi Gadamer hermenevtikasi bilan birikib, ta'limda ko'p ovozli matn muhiti yaratishning nazariy asosini beradi. Ushbu modeli bo'yicha sinfxona bir ovozli (monologik) bilim uzatish makoni emas, turli nuqtai nazarlarning o'zaro boyitilishi jarayoni sifatida tushuniladi.

Tanqidiy hermenevtika (P. Freire ta'siri): Paulo Freire ning "ezilganlar pedagogikasi" hermenevtik yondashuv bilan sintezlashib, bilimning ijtimoiy-siyosiy kontekstda talqin qilinishi muhimligini ko'rsatadi. Tanqidiy hermenevtika o'quvchini o'z jamiyatidagi hokimiyat munosabatlarini, stereotiplarni va ideologik konstruktarni anglab, ularni qayta talqin qilishga undaydi.

Raqamli hermenevtika: Zamonaviy ta'lim texnologiyalari — sun'iy intellekt, virtual haqiqat, interaktiv platformalar — yangi hermenevtik muammolar qo'ymoqda. Raqamli matnlar, multimedia va gipermedia ta'limda yangi talqin qilish amaliylari va

kompetensiyalarini talab etadi. Raqamli germevntika o'quvchilarning multimodal (ko'p formatlardagi) matnlarni tanqidiy talqin qilish qobiliyatini rivojlantirish bilan shug'ullanadi.

Tadqiqot natijalari germevntik yondashuvning ta'limga qo'llash uchun bir qator muhim imkoniyatlar taklif etishini ko'rsatmoqda. Birinchidan, germevntika o'quvchini passiv bilim qabul qiluvchidan faol ma'no yaratuvchiga aylantiradi. Bu tamoyil zamonaviy konstruktivistik ta'lim nazariyasi (Vygotsky, Piaget) bilan ham uyg'un bo'lib, o'quvchilarning kognitiv faolligini oshirishda samarali metodologik asos bo'la oladi.

Ikkinchidan, germevntik yondashuv o'qituvchi rolini "bilim manbai"dan "talqin jarayonining yo'llovchisi"ga o'zgartiradi. Bu o'zgarish zamonaviy ta'limdagi fasilitatsiya modeli bilan mos tushadi. Uchinchidan, germevntik dialog modelining ta'limda qo'llanilishi o'quvchilarning kommunikativ va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi — hozirgi globallashuv sharoitida eng zarur ko'nikmalardan biri.

Germevntik pedagogikaning tanqidchilar tomonidan ko'rsatilgan asosiy kamchiliklari quyidagilardan iborat: Birinchi tanqid — metodologik noaniqlik. Germevntik yondashuvning o'lchov mezonlari va baholash standartlari an'anaviy ta'lim psixologiyasiga nisbatan kam rivojlangan. Ta'lim amaliyotchilari uchun germevntik dialogi qanday tuzish va uning samaradorligini qanday baholash aniq ko'rsatmalarsiz qiyin masalaga aylanadi.

Ikkinchi tanqid — kulturologik egosentrizm xavfi. Ba'zi tadqiqotchilar (masalan, E. D. Hirsch Jr.) germevntik yondashuvning talqin erkinligi ta'lim standartlarini susaytirishi va o'quvchilar o'rtasidagi bilim tengsizligini kuchaytirishi mumkinligini ta'kidlaydi. Uchinchi tanqid — pedagogik amaliyotga kiritishning murakkabligi. Germevntik g'oyalarning sinfxona

amaliyotiga tatbiq etilishi o'qituvchilardan yuqori falsafiy tayyorgarlik va metodologik erkinlikni talab etadi, bu esa ommaviy ta'lim sharoitida qiyin kechishi mumkin.

O'zbekiston ta'lim tizimida germevntik yondashuvning joriy etilishi bir qator milliy va madaniy afzalliklariga ega. Birinchidan, o'zbek madaniyatida suhbat, hikoya va she'riy matn talqinining kuchli an'analari mavjud. Navoiy, Bedil, Mashrab kabi mutafakkirlarning me'rosini germevntik uslubda o'rganish ularni yangi avlod uchun jonli ma'no manbayiga aylantirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, milliy ta'lim standartlarining qayta ko'rib chiqilishi — yangi avlod Davlat ta'lim standartlari — tanqidiy fikrlash, muammo hal qilish va hamkorlikdagi o'qishni markazga qo'yimoqda. Bu reformalar germevntik pedagogika tamoyillari bilan uyg'un. Uchinchidan, raqamli ta'limning kengayishi — masofaviy ta'lim, elektron darsliklar, sun'iy intellekt asosidagi tizimlar — yangi germevntik kompetensiyalarga bo'lgan ehtiyojni oshirmoqda.

Shu bilan birga, bir qator muammolar ham mavjud: o'qituvchilarning germevntik pedagogika bo'yicha kasbiy tayyorgarligi cheklangan; ta'lim tizimidagi "to'g'ri javob" paradigmasining germevntik ko'p ma'nolilik bilan ziddiyati; sinfda vaqt cheklanganligi. Bu muammolarni hal etish uchun tizimli yondashuv — o'qituvchilarni qayta tayyorlash, sinfxona muhitini qayta loyihalash va baholash tizimini yangilash — zarur.

Xulosa. Mazkur tadqiqot ta'lim jarayonida germevntik yondashuvning Schleiermachersdagi filologik talqin san'atidan to Gadamerning ontologik gorizontlar qo'shilishigacha, Ricoeurning narrativ germevntikasidan to zamonaviy raqamli va dialogik pedagogika modellarigacha bo'lgan evolyutsiyasini ko'rsatib berdi. Bu tarixiy tahlil germevntik

tafakkurning ta'lim falsafasiga beradigan hissasining beqiyos ekanligini tasdiqladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

- Gadamer, H.-G. (1975). *Truth and Method* (J. Weinsheimer & D. G. Marshall, Trans.). Continuum. (Original work published 1960).
- Dilthey, W. (1976). *Selected Writings* (H. P. Rickman, Ed. & Trans.). Cambridge University Press.
- Heidegger, M. (1962). *Being and Time* (J. Macquarrie & E. Robinson, Trans.). Harper & Row. (Original work published 1927).
- Ricoeur, P. (1984). *Time and Narrative: Vol. 1* (K. McLaughlin & D. Pellauer, Trans.). University of Chicago Press.
- Schleiermacher, F. (1998). *Hermeneutics and Criticism* (A. Bowie, Ed. & Trans.). Cambridge University Press.
- Grondin, J. (1994). *Introduction to Philosophical Hermeneutics*. Yale University Press.
- Gallagher, S. (1992). *Hermeneutics and Education*. State University of New York Press.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. Herder and Herder.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination* (M. Holquist, Ed.). University of Texas Press.
- Lawn, C. (2006). *Gadamer: A Guide for the Perplexed*. Continuum.
- Warnke, G. (1987). *Gadamer: Hermeneutics, Tradition and Reason*. Stanford University Press.
- Smith, D. G. (1999). *Pedagon: Interdisciplinary Essays in the Human Sciences, Pedagogy and Culture*. Peter Lang.
- Kerdeman, D. (2003). *Pulled up Short: Challenging Self-Understanding as a Focus of Teaching and Learning*.

Journal of Philosophy of Education, 37(2), 293–308.

- Risser, J. (2012). *The Life of Understanding: A Contemporary Hermeneutics*. Indiana University Press.
- Karimov, B. R. (2022). *Ta'limda falsafiy yondashuvlar*. Toshkent: Fan va texnologiya.
- Tillman, M. K. (2005). *Hermeneutical Method and Approaches to Education*. *Philosophical Studies in Education*, 36, 54–62.
- Schweiker, W. (2010). *Dust That Breathes: Christian Faith and the New Humanisms*. Wiley-Blackwell.
- Annells, M. (1996). *Hermeneutic Phenomenology: Philosophical Perspectives and Current Use in Nursing Research*. *Journal of Advanced Nursing*, 23(4), 705–713.
- O'zbekiston Respublikasi. (2020). *Ta'lim to'g'risidagi Qonun (yangi tahriri)*. Toshkent: Adolat.
- Taylor, C. (2016). *The Language Animal: The Full Shape of the Human Linguistic Capacity*. Harvard University Press.